

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я»

THE DEFINITION OF CONCEPT "HEALTH CARE"

Терзі О.О.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри філософії і біоетики
Одеського національного медичного університету

Досліджуються вузький і широкий підходи до визначення категорії «охорона здоров'я». Розглядаються їх істотні ознаки. Розроблена та запропонована авторська дефініція.

Ключові слова: охорона здоров'я, система заходів, об'єкт управління, державні та недержавні органи, медична галузь.

Исследуются узкий и широкий подходы к определению категории «охрана здоровья». Рассматриваются их существенные признаки. Разработана и предложена авторская дефиниция.

Ключевые слова: охрана здоровья, система мероприятий, объект управления, государственные и негосударственные органы, медицинская отрасль.

The narrow and broad approaches to the category of "health care" are studied. Its essential features are considered. The author's definition is developed and proposed.

Key words: health care, system of measures, object of management, state and non-state bodies, medical branch.

Постановка проблеми. Охорона здоров'я є однією зі значущих галузей в Україні, яка забезпечує ефективно функціонування економіки держави, її обороноздатність, підтримання на дієвому рівні та відтворення людського потенціалу. Дослідження проблематики охорони здоров'я взаємопов'язане і взаємозалежне із визначенням цього поняття, розуміння якого дозволить державним органам влади зосередити зусилля на здійсненні заходів правового, політичного, соціально-економічного, фінансового, медичного та іншого характеру, реалізація яких сприятиме досягненню мети та завдань у вказаній сфері. Окрім того, оптимальне тлумачення поняття «охорона здоров'я» передбачає з'ясування напрямків діяльності уповноважених та інших органів, зокрема перспективного правового регулювання галузі.

Стан опрацювання. Визначення поняття «охорона здоров'я» здійснюють М. Білинська, О. Бобровська, С. Булець, А. Глущенко, В. Глушков, Т. Єрохіна, А. Іларіонова, О. Ліфінцев, В. Новоселов, Я. Радиш, О. Шамич, Ю. Швець, І. Хожило та інші науковці. Їх дефініції не є однозначними, хоча в них наводяться деякі ознаки цього поняття, серед яких – здійснення заходів соціально-економічного та медичного характеру, вказівка на суб'єктів управління у сфері охорони здоров'я, напрямки діяльності та ін. Значно менше уваги приділено порівняльній характеристиці висловлених у науковій літературі понять, одночасному аналізу законодавчих і наукових понять.

Метою статті є розгляд законодавчих і наукових трактувань поняття «охорона здоров'я», порівняльний аналіз дефініцій, визначення оптимального змісту цього поняття.

Виклад основного матеріалу. Здійснимо розгляд термінів, які входять до поняття «охорона здоров'я». У Великому тлумачному словнику сучасної української мови термін «охорона» визначається як дія за значенням «охороняти що-небудь», одним із визна-

чень такої дії є «забезпечувати, гарантувати недоторканість чого-небудь» [1, с. 692]. Не висвітлюючи дискусію щодо тлумачення терміну «здоров'я» (це не є метою вказаної роботи), наведемо лише словникове, законодавче та деяке наукове його визначення. Здоров'я у словниковій літературі пояснюється як стан організму, за якого нормально функціонують усі його органи [1, с. 362]. У ст. 3 «Основ законодавства України про охорону здоров'я» (19 листопада 1992 р.) наводиться таке визначення: здоров'я – стан повного фізичного, психічного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних вад [2]. О.М. Шамич розуміє цей термін як максимально досяжний та оптимальний фізичний і психічний стан людського організму, який є необхідним для забезпечення біологічного існування, здатності до тривалого активного життя й відтворення здорового покоління [3]. У науковій літературі все частіше виокремлюють здоров'я людини та здоров'я населення (громадське здоров'я). Імпонує погляд, за яким здоров'я визначається як біологічна, медична, філософська, економічна, соціальна і політична категорія, що має індивідуальний і суспільний виміри [4, с. 276].

Щодо поняття «охорона здоров'я» вкажемо на неоднозначність його визначення не тільки науковцями, а й у законодавчих актах. У ст. 3 «Основ законодавства України про охорону здоров'я» (19 листопада 1992 р.) це: система заходів, що здійснюються органами державної влади й органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами, закладами охорони здоров'я, фізичними особами-підприємцями, які зареєстровані в установленому законом порядку й одержали ліцензію на право провадження господарської діяльності з медичної практики, медичними та фармацевтичними працівниками, громадськими об'єднаннями і громадянами з метою збереження та відновлення фізіологічних і психологічних функцій, оптимальної

працездатності та соціальної активності людини за максимальної біологічно можливої індивідуальної тривалості її життя [2].

Відзначимо позитивний аспект наведеної дефініції, в ній вказується на такі складові частини поняття, як система заходів, суб'єкти управління (державні та недержавні органи), управлінський аспект їх діяльності (необхідність отримання ліцензії), її мета та напрямки.

У проекті Концепції державної програми реформування системи здоров'я наводиться більш стисле визначення, але варто звернути увагу, що у ньому звертається увага на таку складову частину охорони, як ресурси, вказується, що охорона здоров'я є сукупністю усіх організацій, інститутів і ресурсів, головною метою яких є зміцнення, підтримка або відновлення здоров'я [5].

Визначення поняття охорони здоров'я міститься і в законодавчих актах інших держав. Зокрема, у ст. 1 Закону Туркменістану «Про охорону здоров'я громадян» вказується, що нею є сукупність заходів політичного, економічного, правового, соціального, культурного, наукового, медичного, санітарно-гігієнічного і протиепідемічного характеру, що направлені на збереження і зміцнення фізичного і психічного здоров'я кожної людини, підтримання її довготривалого активного життя [6].

У Федеральному законі РФ від 21 листопада 2011 р. № 323 «Про основи охорони здоров'я громадян в Російській Федерації» охорона здоров'я розуміється як система заходів політичного, економічного, правового, соціального, наукового, медичного, у т. ч. санітарно-протиепідемічного (профілактичного) характеру, яка здійснюється органами державної влади Російської Федерації, органами державної влади суб'єктів Російської Федерації, органами місцевого самоврядування, організаціями, їх посадовими особами та іншими особами з метою профілактики захворювань, збереження і закріплення фізичного і психічного здоров'я кожної людини, підтримання його довготривалого активного життя, надання йому медичної допомоги [7].

Слід вказати, що у медичному законодавстві деяких держав поняття «охорона здоров'я» не міститься. Так, такого визначення немає у канадському Законі про захист і захист здоров'я (1990 р.) [8]. У законодавстві інших держав це поняття відсутнє, водночас наводяться заходи, які забезпечують охорону здоров'я. У ст. 63-1 Закону Республіки Білорусь «Про охорону здоров'я» від 18 червня 1993 р. № 2435-ХІІ подається широкий перелік таких заходів, серед яких: розвиток фізичної культури і спорту, оздоровлення навколишнього середовища, удосконалення охорони праці; надання першої допомоги; спасіння життя людей і захист їх здоров'я у разі надзвичайних ситуацій, актів тероризму; розробка та реалізація державних і регіональних програм різного напрямку у сфері охорони здоров'я; інформування про фактори, які завдають шкоди здоров'ю людини; створення соціально-економічних механізмів, направлених на усунення факторів та умов, що негативно впливають на здоров'я та ін. [9].

У зарубіжних джерелах цей термін визначається як захист деяких осіб і груп населення від окремих випадків інфекційних захворювань, інцидентів і спалахів, неінфекційних екологічних небезпек, таких як хімічні речовини і радіація [10], наука і мистецтво схвалення і захисту здоров'я і благополуччя, попередження поганого здоров'я і збільшення тривалості життя шляхом організованих зусиль суспільства [11], захист робітника від небезпек і забезпечення швидкого втручання, якщо щось піде не так [12].

Вітчизняні науковці найчастіше визначають це поняття у широкому і вузькому розумінні. До трактувань вузького підходу віднесемо такі дефініції, за якими охорона здоров'я є:

– системою соціально-економічних і медичних заходів, спрямованих на збереження та підвищення рівня здоров'я кожної людини та населення в цілому [13, с. 9];

– системою законодавчо регламентованих заходів з боку спеціально уповноважених суб'єктів, що провадять медичну практику та які спрямовані на подання населенню послуг медичного характеру [14, с. 150];

– сукупністю державних і суспільних заходів соціально-економічного характеру з організації медичної допомоги, попередження захворювань, підвищення рівня здоров'я населення [15, с. 68].

– системою заходів, спрямованих на забезпечення збереження і розвитку фізіологічних і психологічних функцій, оптимальної працездатності та соціальної активності людини за максимальної біологічно можливої індивідуальної тривалості життя [16, с. 119].

Деякі автори наводять визначення поняття «охорона здоров'я» одночасно у вузькому та широкому розумінні. Так, Ю. Швець вказує, що у вузькому значенні охорону здоров'я доцільно розглядати як систему правових, соціально-економічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження здоров'я людини, а у широкому – як сукупність заходів політичного, економічного, правового, соціального, культурного, наукового, медичного, санітарно-гігієнічного та протиепідемічного характеру, спрямованих на збереження і зміцнення фізичного та психічного здоров'я кожної людини, підтримання її довголітнього активного життя, надання їй медичної допомоги в разі втрати здоров'я [17, с. 137].

А.Н. Глущенко до широкого (загально соціального) підходу відносить взаємопов'язану сукупність суспільних відносин, які складаються в різних галузях діяльності з охорони здоров'я громадян (виконавчо-розпорядчої, медичної, фармацевтичної, науково-дослідної, освітньої тощо), спеціальних структур (державних і муніципальних органах влади, інших організацій) і матеріальних ресурсів, що забезпечують зміцнення і збереження здоров'я людини; до вузького (адміністративно-правового) – взаємопов'язану сукупність федеральних органів виконавчої влади, виконавчих органів виконавчої влади суб'єктів Російської Федерації, органів місцевого самоврядування, які реалізують повнова-

ження у сфері охорони здоров'я громадян, а також медичних, фармацевтичних та інших організацій, що забезпечують здійснення державою функцій з охорони здоров'я громадян [18].

До широкого розуміння цього поняття віднесемо ті, згідно з якими охорона здоров'я – це:

– попередження та припинення захворювання, рання діагностика, припинення, лікування, покращення стану хворої людини, попередження погіршення самопочуття шляхом профілактичних оглядів і лікування, професійний догляд і піклування, бальнеотерапія, медична реабілітація, забезпечення хворого ліками й іншими медичними заходами [19, с. 39];

– складний соціально-економічний комплекс, призначений за допомогою заходів політичного, економічного, соціально-правового, медико-санітарного та іншого характеру зберегти і зміцнити здоров'я громадян, продовжити їх трудову і соціальну активність, підтримати довголіття, забезпечити якісною і доступною медичною допомогою у необхідному обсязі [20];

– система заходів, спрямованих на збереження, зміцнення, розвиток та, у разі порушення, відновлення максимально досяжного рівня фізичного й психічного стану людського організму, які зобов'язані здійснювати органи державної влади й органи місцевого самоврядування, громадські організації, а також людина та населення як в інтересах кожної фізичної особи, так і суспільства загалом [3, с. 88];

– мультискладна система, що може бути подана низкою різних підсистем і підгалузей на всіх рівнях поділу суспільної праці, діяльність яких у сукупності спрямована на досягнення стратегічних цілей зміцнення соціального здоров'я людей, починаючи з місця їх проживання – територіальних громад. До її складу належать: наявна галузь охорони здоров'я, підсистеми оздоровчої діяльності, підсистеми підготовки кадрів (медичних працівників, менеджерів та інших фахівців, які залучаються до процесів управління системою охорони здоров'я), а також інші структури, пов'язані з охороною здоров'я [21];

– об'єкт державного управління, який є як діяльністю держави, так і системою соціально-економічних, медико-санітарних, здійснюваних організаціями охорони здоров'я, направлених на забезпечення високого рівня здоров'я громадян шляхом виявлення, попередження і лікування хвороби; надання якісної і високотехнологічної медичної допомоги усім громадянам, які цього потребують, а також забезпечення доступності отримання такої допомоги [22];

– відкрита, динамічна, складна соціально-економічна система, що є сукупністю різноманітних державних і недержавних органів та організацій, діяльність яких здійснюється на основі міжгалузевих відносин і направлена на збереження, зміцнення і відновлення здоров'я населення [23, с. 33].

Аналіз наведених визначень дозволяє зробити такі висновки:

– у вузькому розумінні охорона здоров'я розуміється здебільшого як сукупність заходів або сис-

тема заходів (соціально-економічного та медичного характеру), що спрямована на збереження здоров'я людини, населення. На наш погляд, така дефініція ймовірно зумовлюється визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я, котра трактує її як сукупність взаємопов'язаних заходів, які сприяють зміцненню здоров'я і приводяться в дію, в навчальних закладах, на робочих місцях, в общинах, у фізичному і психологічному оточенні, а також у секторі охорони здоров'я і пов'язаних із ним секторах. О.М. Проневич підкреслює, що поняття «охорона здоров'я» має полісемантичний характер, оскільки охоплює як медицину, так і низку інших сфер державної відповідальності, що мають стосунок до забезпечення фізичного і психічного здоров'я людей, їх соціального благополуччя й активного довголіття [24];

– варто відмітити погляд А.Н. Глуценка, який вузький підхід до визначення аналізованого поняття розглядає як адміністративно-правовий через діяльність суб'єктів управлінських відносин, органів державної влади та недержавних організацій;

– у широкому розумінні систему охорони здоров'я визначають як: сукупність заходів, складний комплекс, мультискладну систему, об'єкт державного управління та інших суб'єктів управління; вказують на різні види надання медичної допомоги населенню;

– далеко не завжди науковцями серед заходів, які повинні здійснюватися для охорони здоров'я, називаються заходи правового характеру, що, на наш погляд, є недоліком дефініцій. Правове регулювання передбачає впорядкування суспільних відносин у сфері охорони здоров'я, гарантує забезпечення рівного доступу громадян до медичної допомоги, відповідальність за порушення прийнятих законодавчих норм у медичній галузі та ін.;

– тільки в деяких випадках зазначаються заходи політичного характеру, водночас від державної політики у вказаній сфері здебільшого залежить стан і забезпечення охорони здоров'я.

Висновки. Розглянувши численні визначення поняття «охорона здоров'я», зробимо спробу оцінити їх повноту й оптимальність. Визначити поняття означає визначити його істотні, суттєві ознаки, тобто ті, які є повторюваними, незмінними. До таких ознак віднесемо систему (сукупність) заходів, однак не тільки соціально-економічних і медичних, як вказують більшість авторів, а й політичних, правових, організаційних, фінансових, без реалізації яких ефективність охорони зазначеної сфери не буде досягнута. Окрім того, вказані заходи повинні бути реалізовані діяльністю державних і недержавних органів, що дозволяє складовою частиною поняття «охорона здоров'я» розглядати суб'єкта управління в аналізованій сфері. Діяльність органів, задіяних в управлінні, має здійснюватися у найбільш пріоритетних напрямках, котрі потрібно зазначати, якщо визначається охорона здоров'я у конкретній медичній сфері. Доцільним і необхідним є визначення мети управлінської діяльності, того результату, який пови-

нен бути досягнутий. Також будь-яка дефініція, на нашу думку, повинна бути стислою, без перевантаження, легкою для відтворення.

Отже, охорона здоров'я є системою (сукупністю) взаємопов'язаних і взаємозалежних заходів політич-

ного, правового, організаційного, фінансового, соціально-економічного та медичного характеру, які здійснюються органами державної влади та недержавних організацій з метою забезпечення довготривалого активного фізичного і психічного життя людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
2. Основи законодавства України з охорони здоров'я від 10 листопада 1992 р. № 2801-XII URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>.
3. Шамич О.М. Поняття та структура природного права людини на охорону здоров'я. Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: зб. наук. пр. / Відкритий міжнар. ун-т розв. людини «Україна», Ін-т вищ. освіти Нац. акад. пед. наук України, Ін-т спец. пед. Нац. акад. пед. наук України. 2014. № 11 (13). С. 75–92.
4. Співак М.В. Сучасний стан і проблеми внутрішньої політики. Актуальні проблеми політики. 2015. Вип. 54. С. 271–280.
5. Проект концепції державної програми реформування охорони здоров'я. URL: <https://www.apteka.ua/article/49319>.
6. Закон Туркменистана «Об охране здоровья граждан». URL: <http://infoabad.com/zakonodatelstvo-turkmenistana/zakon-turkmenistana-ob-ohrane-zdorovja-grazhdan.html>.
7. Об основах охраны здоровья граждан в Российской Федерации: Закон РФ от 21 ноября 2011 г. № 323. URL: <http://base.garant.ru/12191967/>.
8. Health Protection and Promotion Act, R.S.O. 1990, с. Н.7. Ontario.ca URL: <https://www.ontario.ca/laws/statute/90h07>.
9. О здравоохранении: Закон Республики Беларусь. URL: <http://pravo.by/document/?guid=3871&p0=v19302435>.
10. Health protection. Public Health. Royal College of Nursing. URL: <https://www.rcn.org.uk/.../public-health/.../health-protection>.
11. Definition of Health Protection. The Scottish Government. URL: www.gov.scot/Publications/2011/08/24095539/8.
12. René Mende. Health Protection, Health Promotion, and Disease Prevention at the Workplace URL: <http://www.oxfordscholarship.com/view/10.1093/acprof:oso/9780195380002.001.0001/acprof-9780195380002-chapter-18>.
13. Глушков В.А. Ответственность за преступления в области здравоохранения. К., 1987. 200 с.
14. Ліфінцев О.В. Поняття та особливості охорони здоров'я як об'єкта контролю. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2014. Вип. 29. Ч. 2. Т. 3. С. 148–152.
15. Илларионова А.В. Система охраны здоровья граждан РФ: состояние и перспективы. Проблемы учёта и финансов. 2013. № 2 (10). С. 67–73.
16. Медичне право України: підручник / за заг. ред. С.Г. Стеценка. К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. 507 с.
17. Швець Ю. Зміст конституційного права особи на охорону здоров'я. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 8. С. 135–138.
18. Глущенко А.Н. Административно-правовое регулирование охраны здоровья граждан в Российской Федерации: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.14. Воронеж, 2016. 23 с.
19. Булеца С.Б. Деякі аспекти поняття права на охорону здоров'я, медичну допомогу та біоетики в Україні, Словаччині та Угорщині. Медичне право України: проблеми становлення та розвитку: матеріали I Всеукр. наук.-практ. конференції 19–20 квітня 2007 р., м. Львів. С. 38–44.
20. Новоселов В.П. Административно-правовые проблемы здравоохранения в субъектах Федерации: автореф. дисс. ... док. юрид. наук: 12.00.02. Екатеринбург, 1999. 35 с.
21. Бобровська О., Хожило І. Розвиток управління сферою охорони здоров'я на корпоративних засадах. URL: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2010/2010_01\(4\)/10boyukz.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2010/2010_01(4)/10boyukz.pdf).
22. Ерохина Т.В. Государственное управление здравоохранением в Российской Федерации: автореф. дисс. ... док. юрид. наук: 12.00.14. Саратов, 2006. 22 с.
23. Державне управління охороною здоров'я в Україні: генеза і перспективи розвитку: кол. моногр. / за заг. ред. М.М. Білінської, Я.Ф. Радиша. К.: НАДУ, 2013. 424 с.
24. Проневич О.М. Охорона здоров'я населення як сфера адаптації законодавства України до актів *acquis communautaire*. Вісник ХНУВС. 2017. № 2 (77). С. 155–164.